

בּוֹקֵי בֶן יִגְלִי.

(דוקטור יהודה בנג'מין כצנלסון).

„הרבה מחברי מונים אותי, – התאונן לפני ד״ר כצנלסון פעם אחת –: המספרים שלנו חושבים אותי לחוקר, והחוקרים – למספר. אלה ואלה רואים בי „מושלם“. אבל אני יש לי צורך נפשי בזה ובוזה – ויאמרו מה שיאמרו!“ –.

ואמנם, מושלם היה הד״ר כצנלסון; שלם לא היה. אהבה לאומית עזה קננה בלבו – וכל ימיו היה חבר ל„מזכיה־הרבים“ שבפטרבורג. גבול לא היתה לחבת־ארץ־ישראל שלו – וציוני לא נעשה. ושלהבת־יה היתה אהבתו ללשון העברית – ואת רוב ספריו המדעיים כתב רוסיית, וחברת „מפיצי־ההשכלה“, שהיה הראש שלה, נעשתה בימיו מבצר־הז'ארגון.

ושלמות לא היתה אף בעבודתו הספרותית. השם „מספר“ אינו הולמו. אך אידיליות נאות כ„שירת־הזמיר“, או אליגוריות חריפות כ„האשה, אשר לא ידעה צחוק“, או שיחות בצורת ספורים מעין „מערפלי ימי־קדם“ היה מוכשר לכתוב, ולא ספורים ראויים לשם זה. ובחבוריו המדעיים מורגש היה חוסר בית־ספר מדעי, חוסר ידיעת לשונות מזרחיות, עתיקות וחדשות, וחוסר צמצום מדעי וזהירות מדעית.

אבל דבר גדול אחד היה לכצנלסון, שהוא מחפה על כל החסרונות הללו – רוח־הקודש.

ספרותנו העתיקה ביותר יודעת לא את החוקר, אלא את החכם. – זה החכם, שעליו נאמר: „חכם עדיף מנביא“. כי חוקר אפשר להיות – ואולי גם מן ההכרח להיות – בלא רוח־נבואה, רוח־הקודש. לו, להחוקר, החקירה קודמת להרעיון. החוקר, שכל עיקר־מטרתו להעמיד את האמת המופשטת על מכונה, בלא שום יחס להצדק החיוני, הצדק החברותי, ראוי לו להתפשט את כל הנחותיו המוקדמות, את כל הצעותיו הכלליות, את כל פניותיו העיוניות. תוצאת־החקירה, מסקנתה, היא לו תכלית־החקירה, כמעט עצם־החקירה. הן אמנם, אף הוא

מוכרח לקבוע לו תכנית מראש – מה כוונתו בחקירותיו ואיזוהי הדרך שיבור לעצמו בחקירות אלו. אבל הנחות-מוקדמות, שאותן הוא קובע לכתחילה ושהחקירה אינה משמשת אלא אמצעי להוכיח את אמתותן, אין הוא צריך ואין הוא רשאי להניח: במקום הנחות-מוקדמות משמשות לו מסקנות מאוחרות. ולפיכך אין צורך לחוקר לא בדמיון עז – מקור כל ההשערות החריפות, שהן הן היסוד להנחות-המוקדמות – ולא ברגש חם – אבי כל הרעיונות המקוריים, שהם הם מקור ההנחות המוקדמות.

לא כן החכם. לו הרעיון קודם לחקירה. סוף המסקנה של החקירה הוא לו במחשבה תחלה. לא תוצאת החקירה הוא הרעיון המדעי החדש, שהחכם מוכיח את אמתותו בראיות מדעיות מפורטות, אלא ההנחה-הקודמת להחקירה, ההצעה הבאה קודם החקירה. רעיון זה נולד כברק במוחו בבת אחת – ברגע אחד. כסוללה חשמלית מתרוקן רוחו על-ידי זיק אחד, שנגע בו בלי משים. הסתכלות בפרט אחד קטן של החיים, ידיעה קלה שבספר ישן, עובדה פעוטה של ההיסטוריה די זָהָן, שיתחדש ברוחו רעיון רם ונשא או גם סבך של רעיונות מקוריים ומזהירים. ולפיכך אי-אפשר לו להחכם בלא דמיון עז ורגש חם. כבר כללו חכמי המאה הי"ז שני כללים חשובים: „אין דבר בשכל, שלא היה ברגש קודם-לכן“, ו„הרעיונות הגדולים באים מן הלב“. ואחד מגדולי המאה הי"ט הוסיף: „לא לחנם קדם שקספיר לניוטון“: הדמיון האלוהי והרגש העצום של זה הכשירו את צמיחתו של הלז.

ד"ר יהודה בנימין כצנלסון לא היה חוקר. הוא לא למד בבית-מדרשם של אנשי-המדע הטפוזיים, שנהרגים על קוצה של יו"ד; ואף מחוסר היה כמה וכמה ידיעות, שהן הכרחיות לחוקר עברי בזמננו, כאמור. אבל הוא היה חכם. כי הוא היה בעל רוח-הקודש. כל ענין קל, שנגע בו, היה בשבילו אותו הזיק, שמרוקן את הסוללה החשמלית. לא היה דבר בספרות-ישראל, שינסה לעסוק בו ויוציאהו בלא חדוש; ויהא אפילו הדבר היותר קדום בזמן והיותר רחוק מן החיים. כי בתור חכם – חכם ולא חוקר! – היה יודע לפחת רוח-חיים גם בענינים היותר משעממים לפי הסקירה הראשונה. ובמובן זה היה מחיה-מתים ממש. וכלום יש לך תואר נשגב מזה לחכם? – הרי זה במדה ידועה יותר מיצירה. פעמים שיותר קל לברוא יש מאין מלהחזיר נשמות לפגרים מתים, שבעיניו של מי שאינו חכם עדיף מנביא הם הולכים ורקבים וכבר נעשו מוקצים מחמת מאוס – ושוב אין להם תקנה.

הרי, למשל, „דיני טומאה וטהרה“ (המאסף „הזמן“ של בן-ציון

כ"ץ, פטרבורג תרט"ג, ספרים א' וב', וביתר פרטות – בלשון רוסית בירחון „ווסחוד“, שנות 1897–1898). כלום יש לך ענין יותר מופשט ויותר נשכח מזה? – ועלידי החכם כצנלסון נתמלא ענין זה רוח חיים. כי נשמה חדשה נופחה בו – ולפנינו לא ענין מופשט ולא דבר נטול מן החיים ומן העולם של עכשיו, אלא שאלת-חיים ממש של האומה הישראלית במשך שני אלפי-שנים ויותר. שאלת-הבריאות והסו'מבוליקה הדתית, שאלת היחסים המיניים, שאלת המפלגות והמעמדות (פרושים, צדוקים, איסיים, חברים, עמי-הארץ). שאלת הקיום המדיני (גזרת-טומאה על ארץ-העמים – כדי שלא יתפזרו בני-ישראל בארצות-הגלות), שאלת הקיום הלאומי (גזרת-טומאה על כלי-זכוכית וכלי-מתכת, על פתם ועל יינם ועל שמנם – והכל משום בנותיהם: כדי להבדיל את ישראל מן היוונים ולא יתבוללו בגויים), שאלת האחדות הלאומית (בטול דיני טומאה וטהרה, מפני שאחר החורבן והפזור התחילו דינים אלה מבדילים לא בין ישראל לעמים, אלא בין ישראל לִישראל), ועוד. לפנינו המון פרובלימות מלאות חשיבות חיונית, שהרי בהן מתגלמים הדרכים והאפנים, שבהם נתקיים ישראל במלחמתו הקשה, שנלחם בשכניו ובתרבויותיהם בארצו ומחוצה לה. ואת כל אלו השיב לתחיה האמן שבכצנלסון, המשוור שבו – הדמיון היוצר והרגש המחיה, שכשהם מתאחדים ומתפשטים את חמרם הגט – הפנטסטיקה והרגשות – אנו קוראים להם „רוח-הקודש“. די לו לבעל רוח-הקודש ברמוזים דקים ובודדים אחדים שבספרות העתיקה כדי שיחדור אל נבכי דורות-קדומים, מבעד לערפלי-העבר, ויבין דבר מתוך דבר, וירגיש מה שלא הרגיש שום חוקר מזוין בכלי-זינו של השכל בלבד.

וכך הדבר גם בנוגע לשאר חקירותיו של כצנלסון החכם. הרי, למשל, „שמות הנגעים בכתבי-הקודש“ (המאסף „היקב“, הוצאת „המליץ“, פטרבורג תרנ"ד). צרעת, בוהק, נתק, שאת, ספחת, גרב, ילפת – מה יכול להיות מאוס מזה ומחוסר-ענין יותר מזה למי שאינו רופא וחוקר-קדמוניות כאחד? – והנה בא החכם כצנלסון – האמן כצנלסון – ובשרביט-הקסמים שבידו הפך אף את החקירה על המחלות היותר מאוסות ומשונות לפרובלימה קולטורית מלאת חיים ואינטרס כללית. דומה הוא ד"ר כצנלסון בזה להמשורר שאול טשרניחובסקי (אף הוא רופא – ולא במקרה!), שכל הקוצים והברקנים של החיים נהפכו במאמר רב ושליט שלו ל„שושנים“ ושכתב ספור בשם „בערב יום-הכפורים“ והפך בו בית-חולים לבית מלא צחוק ובדיחה, עד שהאחיות הרחמניות שוכחות את משלחתן הקשה והן

צוהלות כצפרות-קיץ, ואפילו החולה הזקן והגוסס בארץ נכריה שוכח את מכאוביו ומתנחם ברופא הצעיר והמצהיל.

וסגולה מיוחדת יש לו לכצנלסון החכם – סגנונו המדעי העשיר והבהיר. סגנון זה, שבמאמריו המדעיים אינו מקראי כלל וכלל, נוגה-נגדה של לשון-המקרא משתקף בו. ועל ידו נעשה אף הענין המדעי היותר קשה פשוט כל-כך ומובן כל-כך אף לקורא שאינו מומחה! – אפילו מאמר על הטרפות – ענין למומחים שבמומחים – מתחיה על-ידו. אפילו מאמרים שבאנציקלופדיה, – כלום יש לך דבר יבש ומשעמם ומחוסר-מקוריות כמאמרים אנציקלופדיים? – ידע כצנלסון לכתוב באופן שמראי-המקומות והפלפול המדעי והפולמוס של חוקרים לא יגרשו מהם את זו הלחלוחית החיונית, שהיא אך היא סימן מובהק לחכמה ראויה לשם זה. ומצד ההסברה המפליאה והאמנות הגדולה לתת חיות של רגש וברק של דמיון לשאלה מופשטת, שלכאורה יש בה אך משום „דרוש וקבל שכר“, מצוין הוא ביותר הספר הנפלא, הראש והראשון – בזמן ובמעלה – שבספרים העבריים המדעיים של כצנלסון: „רמ"ח אברים“ (פטרבורג תרמ"ח), שזולת חשיבות-ענינו יש בו גם טרמינולוגיה עברית כמעט שלמה בשביל כל מי שעתיד לכתוב את חכמת-הנתוח בעברית.

וכמה חדושים בהיסטוריה יש למצוא במאמרו „הדת והמדיניות אצל העברים הקדמונים!“ בספר זה, שנכתב מתחלתו רוסיית והמחבר תרגם אותו עברית, מקבלת כל הפוליטיקה של מלטי ישראל ויהודה בימי בית ראשון – וביחוד זו של שלמה – צורה חדשה. והד"ר כצנלסון, שאהב את הנבואה אהבה עזה ושכל חייו נצטמצמו באידיאלים הרוממים של ישעיהו וירמיהו, לא נרתע לאחוריו מפני צדוק המלכים העבריים אף בשעה שהפוליטיקה שלהם התנגדה לזו של הנביאים. ובספרו על „הצדוקים והפרושים“ (שנדפס רוסיית בה „ווסחוד“ לשנת 1898 ונתרגם גרמנית בה „מונאטסשריפט“ לשנת 1900) העביר לפנינו את כל הפוליטיקה של ימי בית שני, – וכל החיים המדיניים, הדתיים והחברותיים של אותו זמן נראים לנו בהארה חדשה: הפרושים והצדוקים מתחילים בריב-מעמדות ומסיימים במחלוקת דתית, ולא להפך; „עמי-הארץ“ אינם אלא העמים הזרים, שנתיהדו מאונס בימי יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובלוס וארכנסדר ינאי; וה„חברים“ אינם אלא איסיים, שאחר החורבן נתפזרו בין הפרושים ונטעו בתוכם את דיני-הטומאה והטהרה הקיצוניים שלהם.

מצוין בנידון זה הוא גם מאמרו על „גלות-בבל“ (בה „ווסחוד“ לשנת 1901). אור חדש הואר הפעם על גלות זו. גלות-בבל הרי כולה אינה אלא חידה סתומה אחת: איך נהפכו היהודים הגולים במשך זמן קצר מן הקצה

אל הקצה—מעובדי־אלילים נסים, כמו שמתאר אותם ירמיהו, לאותה הַגֹּלָה" החסודה של זרובבל ועזרא? ומה היה לעשרת השבטים, שהוגלו בימי סנחריב? ואיך נתרבו הגולים במספרם במשך זמן מועט כזה? — לכל השאלות הללו מצא ד"ר כצנלסון פתרון ברוח־הקודש ממש. הוא הביע את הרעיון, שעשרת השבטים לא אבדו בגויים וברובם התבוללו בגולים החדשים והרבה מהם שבו ליהודה, — מה שאשרו אחר־כך הכתבות האשוריות הבבליות החדשות, ובפרט כתבי־מוֹרְשֵׁוֹ. הוא הראה על הסבות הפסיכולוגיות, שגרמו להשתנות־הרוחות בין הגולים בפרט ובין שבי־הגולה בכלל. הוא גם הוכיח, שארץ־ישראל לא היתה שוממה כל־כך ושלא כל היהודים, ואף לא רובם, גלו לאחר החורבן הראשון לבבל ולמצרים. ואת כל אלה הוכיח לא בתור חוקר, אלא בתור חכם — בתור „חכם עדיף מנביא“. ואין לך מאמר קטן בין עשרות המאמרים, שהדפיס ב„אנציקלופדיה הרוסית־העברית“ (שהיה עורכה הראשי מתחילתה ועד סופה ושעם כל חסרונותיה העצומים הרי היא עבודה ענקית), שאין בה ניצוץ משלהבת החכמה הנבואית, — אם אפשר לומר כך, — שבערה בו כל הימים.

וחכמה ממין זה אינה נגוד לשירה ואף לא טפלה לה, אלא היא קשורה בשירה קשר אורגאני. חכמה ממין זה יוצאת מן הלב — והרי זו התגלמות הרגש והדמיון, מקור־השירה. ד"ר י"ל כצנלסון ובוקי בן יגלי אינם שני בני־אדם שונים זה מזה, שבמקרה נזדווגו באדם אחד. לפנינו לב רחב כפתחו של אולם, שהיה מלא שירה כים, ועל כן היה יוצר במובן המדעי, „שירת־הזמיר“ ו„שמות הנגעים בכתבי־הקודש“ הם שירה אחת בעלת שני פרצופים. ועדיין איני יודע, במה נתגלה האמן כצנלסון יותר: ב„האשה, אשר לא ידעה צחוק“ ו„היוגב, אשר גורש מאחוזתו“ ו„מערפלי ימי־קדם“ או—ב„יסודי טומאה וטהרה“ ו„הדת והמדיניות“ ו„גלות־בבל“. אם הרגש והדמיון הם עיקר בשירה — לא היה בישראל בזמן הזה משורר בעל רוח־הקודש ובעל נפש יוצרת וממציאה — ככצנלסון החוקר!